

СТЕНОГРАМА

слухань у Комітеті з питань молоді і спорту на тему:

«Шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності»

20 серпня 2026 року

Веде засідання заступник голови Комітету МОКАН В.І.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Колеги, друзі, доброго дня всім. Розпочинаємо наші комітетські слухання. У нас тема сьогодні доволі, я б сказав, така правильно сформульована і актуальна: «Шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності». Вітаю усіх, хто присутній з нами тут фізично. Також хочу привітати всіх учасників слухань, які долучились і беруть участь у слуханнях онлайн.

Зокрема хотів би зазначити, що у нас за допомогою Zoom-зв'язку перший заступник міністра у справах ветеранів України Байдачний Віктор Сергійович, заступник міністра закордонних справ України з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Дронюк Андрій Мирославович і представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини Червякова Оксана Вікторівна. Присутні також керівники, заступники, працівники обласних військових адміністрацій і міст України, представники громадських організацій. Сказали мені, що понад 100 осіб онлайн ще присутні. Також дякуємо за фото і відеовисвітлення даного заходу телеканалу «Рада» і працівникам Апарату Верховної Ради, Пресслужби Апарату Верховної Ради України. Дякую, що допомагаєте нам сьогодні працювати.

Друзі, майже 7 років тому в грудні 19-го року, це на початку якраз роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання, Комітет молоді і спорту разом з

громадськістю, з експертним середовищем провів комітетські слухання на тему: «Формування національної ідентичності та національно-патріотичного виховання як стратегічного напрямку державної політики України». Це були перші такі слухання, які проводив наш комітет на цю тематику. І там було вирішено розпочати підготовку і роботу над напрацюванням законодавчої бази цієї сфери державної політики. Власне, активну роботу у цьому напрямку комітет розпочав у 21-му році.

Ми намагалися долучити до відповідної робочої групи максимальну кількість представників органів державної влади як центрального, так і місцевого рівня, наукових установ, інститутів громадянського суспільства. Ви знаєте, це якраз був той випадок, коли ми спочатку напрацювали текст законопроекту, провели дуже широке, понад рік, громадське обговорення тексту, який ми збиралися реєструвати. І тільки після того ми зареєстрували сам текст законопроекту, що вважаю з точки зору алгоритму проходження законопроектів досить продуктивним шляхом.

І, як ви знаєте, у 22-му році, в грудні в кінці 22-го року законопроект був ухвалений в другому читанні та в цілому. З 1 січня 23-го року набув чинності, сьогодні у нас надворі 26-й рік, тобто пройшло чотири роки з моменту ухвалення закону і, очевидно, настав час, потреба обговорити, наскільки він ефективно працює на практиці. Тобто які норми працюють ефективно, які потрібно вдосконалювати, які норми потрібно додати або, навпаки, забрати. Тобто вважаю, що це і є предметом сьогоднішньої нашої дискусії. І буду вдячний за конкретні пропозиції законодавчого плану у цьому напрямку.

Комітет з питань молоді і спорту неодноразово розглядав на своїх засіданнях стан виконання закону України чинного. Можна сказати, що досить позитивні ми мали і звіти, і оцінки. Дякую Міністерству молоді і спорту як головному центральному органу виконавчої влади за ухвалення цілої низки нормативно-правових актів підзаконного характеру. Тобто це також те, без чого закон ніколи не запрацює. І це було зроблено в поставлені строки і відповідно весь перелік необхідних НПА був затверджений. Дякую.

І хочу відзначити, що ми як комітет декларуємо і показуємо на практиці повну відкритість до співпраці з інститутами громадянського суспільства. І вважаємо, що сьогоднішнє слухання є прямим доказом того, що ми готові до фахових дискусій. Довго не буду зупинятись на вступному слові, зараз ще передам пану міністру можливість сказати вступне слово.

І хочу тільки сказати коротко про регламент сьогоднішнього нашого заходу. Буде основна доповідь пані Уляни Токаревої від Міністерства молоді та спорту. Ми передбачили на це до 20 хвилин часу. А також будуть співдоповіді, і всіх бажаючих, тих, хто висловлював таке бажання, ми поставили регламент 3 хвилини. Прохання в межах 3-5 хвилин спробувати вкластися для того, щоб ми з цим не затягували. І в кінці будуть заключні слова.

Будь ласка, Матвій Вікторович, міністр молоді та спорту, вам слово до учасників слухань.

БІДНИЙ М.В. Передусім хочу подякувати вам, Василь Іванович, за, по-перше, за нагоду зібратися і проговорити стан виконання нашого профільного закону. Фактично під вашим постійним лідерством відбувається постійно ця робота в парламенті, власне, і наш саме закон, завдяки якому отримала свою таку юридичну легітимність ця сфера, ця тема. Вона за вашим авторством і я щасливий, що саме наше міністерство має честь бути долученим і працювати в напрямку виконання цього закону.

Фактично після прийняття цього закону нашим міністерством у співпраці з органами виконавчої влади, інститутами громадянського суспільства, науковою спільнотою було забезпечено повну імплементацію його положень. Було утворено Координаційну раду з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Кабінеті Міністрів України, до складу якої входять представники суб'єктів, що здійснюють державне регулювання у цій сфері, представники інститутів громадянського суспільства, науково-дослідних установ, організацій і інститутів громадянського суспільства.

Прийнято стратегічні та планові документи сфери. Утверджено Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності до 2030 року та затверджено відповідну державну цільову соціальну програму на період до 2028 року. Запроваджено цілісну систему підготовки фахівців у сфері за складовими державної політики. Визначено та впроваджено механізм реалізації заходів та проєктів військово-патріотичного виховання із залученням особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони. Затверджено критерії та порядок, за якими здійснюється моніторинг роботи закладів, що здійснюють діяльність у напрямку утвердження української національної і громадянської ідентичності. Налагоджено спільну та скоординовану діяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у партнерстві з інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями, представниками бізнесу та іншими суб'єктами у сфері утвердження української національної і громадянської ідентичності.

Є великий перелік того, що було зроблено. Я думаю, у вас всіх є матеріали, щоби не забирати час. Я хочу сказати, що важливо розуміти зараз, що практичне застосування закону і прийнятих на його виконання положень в умовах безпосередньої війни, воно відкрило нам ті нові виклики, з якими ми стикаємося сьогодні, додаткові обставини, додаткові потреби. І це, безумовно, перегляд ціннісної складової, посилення національної згуртованості, підтримання зв'язків з українцями за кордоном, відновлення та збереження української національної та громадянської ідентичності дітей і молоді, які зазнали депортації або примусового переміщення. Реінтеграцію військовослужбовців, звільнених з полону, та ветеранів у цивільне життя шляхом залучення до участі у проведенні заходів з утвердження української національної і громадянської ідентичності. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб, а також розвиток локальних історій, надбань за поєднання їх спільним українським історичним та культурним простором.

Окремою строкою йде робота з нашими громадянами на тимчасово окупованих територіях, які там перебувають, а також ті, які повертаються на територію України, забезпечення для них всіх можливостей для успішної

реінтеграції, зокрема і в частині свого усвідомлення і ідентифікації як наших громадян.

Дуже важливо зазначити про розвиток нашої громадянської складової і, безумовно, це, мабуть, найбільш вагоме, я вважаю, наше сьогодні досягнення, це створення такого суспільного майданчика, де ми в колі експертного середовища, академічної спільноти, просто небайдужих громадян, які готові присвячувати себе цій темі, працюють також над глибокими, змістовними речами. Це наша платформа IDEM. І сьогодні ми ставимо за мету собі в цьому році затвердити, вже на виході є зелена книга з української національної, громадянської ідентичності. Я думаю, що ми зробимо окреме засідання спочатку платформи IDEM, потім, я думаю, ми винесемо її на нашу міжвідомчу координаційну раду і будемо також працювати далі над білою книгою, там, де ми будемо, власне, напрацьовувати вже пропозиції до законотворчої роботи, які ми запропонуємо нашому парламенту.

Тому будь-яке експертне обговорення сьогодні, воно є дуже важливим. Життя підкидає і ця війна підкидає нам нові виклики щодня. Важливо, щоб ми, спираючись на наш досвід, на наше відчуття єдності сьогодні, щоб ми чітко усвідомлювали, куди ми прямуємо в майбутнє. Мені здається, ці три складові нашої ідентичності, вони мають бути постійно у фокусі нашої уваги. І ми маємо робити все задля того, щоб відчуття нашої єдності, нас усіх, воно вело нас до перемоги, воно нас укріплювало і давало нам віру і надію в майбутнє і вело до перемоги.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую вам, Матвій Вікторович. Я зі своєї сторони від комітету хочу також подякувати вам особисто, міністерству за те, що сфера державної політики з питань утвердження української національної і громадянської ідентичності є навіть не одним з пріоритетом, а, напевно, пріоритетом роботи міністерства, за те, що співголовете в координаційній

раді, орган, який достатньо ефективно працює, і за те, що, в принципі, активно працюєте у напрямку реалізації цієї державної політики.

Також хочу сказати, що з нами сьогодні присутні також колеги наші пані Ілона Гавронська з Мінсоцполітики і єдності України, а також представники громадянської платформи IDEM, ви будете мати можливість сьогодні виступити, уважно вас вислухаємо. І також хотів звернутися онлайн Олександр Анатолійович Алфьоров, знаю, що ви на зв'язку. Після співдоповіді основної фактично Уляни Дмитрівни Токаревої вам першому надам також слово для виступу серед тих, хто з нами працює на відеоконференції.

Друзі, я перед тим, як передати слово заступниці міністра, дуже коротко ще хочу сказати, звичайно, що викликів ми бачимо сьогодні багато і ми усвідомлюємо, що будь-яке законодавство, воно завжди потребує вдосконалення і важливо чути як тих, хто може це робити з точки зору теорії, так і тих, хто працює, як-то кажуть, в полі з точки зору практики як на державному, так і на місцевому рівні. Тому вітаються сьогодні також виступи і конкретні пропозиції і представників з регіонів, представників профільних громадських організацій. І прохання також активно потім буде долучитися до напрацювання і проєкту рекомендацій, які ми виставимо на публічне обговорення і доопрацювання після наших комітетських слухань.

Ми маємо таким чином вдосконалити законодавче забезпечення державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, щоб знайти підхід, державний підхід до максимально великої кількості громадян України, забезпечити різноманітність форм національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти, посилити увагу до ветеранів війни, безпосередньо їх залучати до цієї державної політики. Не забувати і працювати з громадянами, які перебувають за межами нашої держави вимушено чи так історично склалося, але це також наші громадяни, внутрішньо переміщені особи і діти, молодь, мені здається, це взагалі основна вікова категорія, з ким ми маємо працювати.

Зі своєї сторони від Комітету молоді і спорту я вам можу гарантувати і пообіцяти, що комітет забезпечить фахове і демократичне обговорення всіх пропозицій, які будуть внесені до відповідного законодавства. І, як я вже сказав, рекомендації будуть також запропоновані до доопрацювання спільного. Дуже висловлюю велике сподівання, що і сьогоднішній наш захід, і подальша наша спільна робота над удосконаленням законодавства завершиться проєктом закону, змін до профільного законодавства, який буде успішно проголосований і посилить державну політику у цьому напрямку. Дякую.

А тепер передаю слово заступниці міністра молоді і спорту пані Уляні Дмитрівні Токарєвій. У вас є до 20 хвилин на ваш виступ. Будь ласка.

ТОКАРЄВА У.Д. Дякую, пане Василю.

Вітаю, колеги. Я надзвичайно вдячна за те, що ми сьогодні можемо говорити про зміни до цього важливого закону, бо, власне, останні декілька років і різні міністерства, і громадські організації, і громади були долучені до його реалізації. І як абсолютно справедливо зазначили ви, пане Василю, і пан міністр, що всі норми закону, всі підзаконні акти були прийняті, всі важливі документи, які, власне, впроваджують цей закон в життя, були прийняті. Надзвичайно цінно сьогодні бачити серед присутніх в онлайн-форматі наші регіони, які своїми руками фактично реалізують цей закон і допомагають зробити його таким, який впливає на реальну ситуацію.

Власне, сьогодні ми якраз і можемо говорити про цілком вимірювані результати. Ми підготували коротку презентацію для того, щоби нам зручніше було обговорювати і ситуацію, яка сьогодні є, по імплементації закону...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Сподіваюся, що її видно не тільки нам, а й тим, хто онлайн, правильно?

ТОКАРЄВА У.Д. Так, обов'язково має бути всім видно. І, власне, ми сьогодні бачимо більше 20 нормативно-правових актів, які допомагають в реалізації цього закону. Завдяки тому, що і на національному рівні було створено координаційну раду, такі самі практики були започатковані в регіонах, в громадах, сьогодні ми маємо більше 500 координаційних рад, які допомагають об'єднувати різні сектори в реалізації цього закону.

Ми маємо більше 20 регіональних програм. Це ті документи, які підкріплені грошима, завдяки чому, наприклад, ми в порівнянні з 24-им роком маємо збільшене фінансування майже на чверть, що допомагає, власне, реалізовувати дуже практичні інструменти. Не буду говорити про кількість людей, які взяли участь в цих заходах, або кількість фахівців, які підготовлені. Тобто ми маємо з вами практичні результати і ці інструменти ми можемо далі розвивати в межах реалізації цього закону, власне, у зв'язку з чим і є потреба адаптувати державну політику у відповідь на кілька системних викликів, про які вже говорили сьогодні і пан Василь, і Матвій Вікторович. Це основний виклик – війна і те, що велика кількість українців зараз знаходяться за кордоном або на тимчасово окупованих територіях.

Ми бачимо, як ворог працює з когнітивною окупацією, з дезінформацією, з розповсюдженням російськомовного контенту. І, власне, наші колеги з Міністерства культури, які також сьогодні присутні на цьому засіданні, провели дослідження в березні 26-го року, за результатами якого ми бачимо, що 41 відсоток людей в Україні сьогодні споживають російськомовний контент, а серед підлітків цей відсоток піднімається до 59. І, власне, рекомендації алгоритмів цифрових платформ, вони якраз допомагають відтворювати ці звичні моделі споживання, залишаючи нам дефіцит якісного українського продукту. Чи робляться відповідні дії по вирішенню цього питання? Так, звісно, але надзвичайно важливо, щоб в законі, в тих змінах, які можуть бути внесені в закон, також цей виклик був відображений і ми мали норми, які допомагають нам протидіяти ворожим наративам і також розвивати критичне мислення, медіаграмотність і інші важливі навички для українців.

Другий виклик, який ми сьогодні бачимо, – це те, що ми не завжди можемо давати можливості для розвитку громадянської участі, тобто активної участі громадян в житті суспільства, а також ми маємо сьогодні виклики з інституційною спроможністю в реалізації цього закону і різних програм, пов'язаних з темою національної ідентичності.

Власне, те дослідження, яке також ми проводили в 2025 році, показує, що лише 6 відсотків опитаних беруть участь в різних форматах громадянської участі. Це означає, що значна частина громадян не відчуває впливу на прийняття рішень і нам надзвичайно важливо розширювати ці можливості. Також важливо розширювати і посилювати міжсекторальну взаємодію, кадрове забезпечення, методичне забезпечення тих фахівців, які сьогодні працюють у сфері реалізації цього закону. І коротко відступаючи, лише хотіла би зазначити, що сьогодні колеги з громадянського сектору розпочали велику навчальну програму для освітян, пов'язану з національною ідентичністю. Це означає, що десятки, а можливо, і сотні педагогів будуть впроваджувати ці програми в школах, працюючи щоденно з дітьми та молоддю.

Третій важливий виклик – це підтримка, вірніше завдання, підтримка зв'язку з тими громадянами України, з тими українцями, які знаходяться за кордоном. І надзвичайно цінно, що сьогодні з нами пані Ілона і ми можемо обговорювати це питання. Нам важливо зберігати зв'язок з мільйонами українців, які сьогодні перебувають за кордоном. Тут також маємо такі тривожні сигнали, що якщо в 24-му році 32 відсотки молоді говорили про обов'язкове повернення з-за кордону, то сьогодні ми маємо лише 22 відсотки такої молоді. Це означає, що ми маємо підтримувати постійний зв'язок з нашими громадянами, з українськими спільнотами, які перебувають в інших країнах, наповнюючи їх освітнім, культурним, інформаційним контентом і створювати умови для того, щоб українці поверталися.

І останній виклик, на якому я хотіла би зупинитися, – це наслідки тривалої тимчасової окупації і майбутня реінтеграція як територій, так і людей на цих територіях. Ми бачимо, що російська окупаційна політика системно

витісняє українську ідентичність через русифікацію освіти, інформаційну ізоляцію, примусову паспортизацію, мілітаризацію, особливо дітей та молоді. Тобто ми сьогодні бачимо когнітивну окупацію, що є дуже серйозним викликом для політики утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Отже, ми маємо сьогодні завдання адаптувати створену законом систему до нової суспільної реальності. Про що це нам говорить? Ми маємо декілька важливих джерел для формування пропозицій змін до цього закону. Власне, це й ті дослідження, які я вже сьогодні згадувала, моніторинг реалізації нашої державної політики і та практика, яка сьогодні є у наших інституцій державних в різних секторах. І, власне, ми маємо вже згадану сьогодні координаційну раду, яка дуже активізувалася в 2025-2026 роках.

За ініціативою народних депутатів ми провели декілька важливих обговорень, зокрема пов'язаних із молоддю, яка знаходиться на тимчасово окупованих територіях, молодь і українці, які знаходяться за кордоном. Це ті наративи, які мають бути відображені, наприклад, у великих державних проєктах, таких як «Тисячovesна». І найближча тема, яка буде обговорюватися на засіданні координаційної ради, – це протидія дезінформації, яка сьогодні є серйозним викликом в реалізації політики національної ідентичності.

Ще одне важливе джерело для формування пропозицій, я буду сьогодні до нього повертатися, це та суспільно-громадянська, суспільно-експертна платформа, яка була створена за ініціативи громадських організацій, в тому числі молодіжних, таких як Українська академія лідерства, Пласт, інші організації, – це платформа IDEM. І сьогодні з нами присутні представниці цієї платформи. Власне, саме там ми сьогодні маємо багато пропозицій по термінах, які зазначені в законі профільному, і нам важливо також це сьогодні зазначати.

Останнє, на чому я хотіла би зупинитися, це, власне, те, що зазначав вже пан міністр. Буквально в жовтні ми будемо говорити про той перелік викликів, який сьогодні стоїть в політиці національної та громадянської ідентичності. І одразу після цього приступаємо до розробки рішень.

Я хочу подякувати вам, пане Василю, за те, що ви присутні на цій важливій платформі, берете участь, як і інші народні депутати України, які доєднуються до цих важливих обговорень, і ми одразу маємо можливість встановлювати міцний зв'язок між обговореннями, підняттям проблем, викликів, до пошуку рішень.

Власне, про термінологічний словник, про який я вже почала говорити, це одразу декілька важливих статей закону, 1 стаття про базові терміни. Для нас важливо, власне, затвердити такі поняття, наприклад, як мілітарна ідентичність, бо сьогодні ми маємо поняття оборонної свідомості і, я перепрошую, не мілітарна ідентичність, а мілітарна свідомість, я дуже перепрошую. І тут нам важливо, власне, рухатися в напрямку актуалізації цих термінів. Або ми зараз використовуємо поняття української політичної нації, і тут ми також би запропонували закріпити цей термін, розглядати його як інклюзивну глобальну за своєю структурою спільноту, що об'єднує людей незалежно від їхнього етнічного походження чи місця народження, які свідомо обрали українську ідентичність, поділяють спільну культуру та європейські цінності і насамперед об'єднані усвідомленим вибором спільного бачення майбутнього.

Власне, термін «майбутнє» – це те, що ми пропонуємо актуалізувати в цій політиці, не пов'язувати нашу ідентичність тільки з минулим, але, безперечно, спиратися на нього. Такі терміни, як когнітивна стійкість або питання співвідношення української національної та громадянської ідентичності – це також ті поняття, які ми пропонуємо обговорити в контексті змін до цього закону.

Ще одне питання, на якому хотілося зупинитися в цьому контексті, – це, власне, оновлення ціннісної рамки, закріпленої в статті 6 закону. Вона, ця рамка визначає суспільно-державні цінності, в яких йдеться про соборність, самобутність, волю і гідність. І це надзвичайно важливо. Ми пропонуємо подивитися на цей блок в контексті євроінтеграційного курсу, який обрала Україна, і додати до цього переліку те, що відповідає статті 2 Договору про Європейський Союз і основні цінності Європейського Союзу, до яких

належать, власне, повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини. Доцільно опрацювати можливість нормативного відображення європейської ідентичності та орієнтації державної політики на цінності Європейського Союзу саме в цій статті.

Ще один напрям, який ми пропонуємо розглянути в контексті змін до закону, це декілька нових вимірів, які можуть бути відображені в завданнях державної політики. Сьогодні ми про них неодноразово зазначали, це громадяни України за кордоном. Ми говорили про те, як важливо нам зберігати зв'язки з українцями за кордоном і ми говоримо не тільки про закордонних українців, які сьогодні мають нормативне визначення, ми говоримо про тих людей, які сьогодні опинилися за кордоном у зв'язку з агресією Росії проти України.

Другий вимір – це тимчасово окуповані території. Нам важливо в цьому законі закріпити наш пріоритет – це підтримання зв'язку з... Деякі сьогодні вимушено проживають на тимчасово окупованих територіях, вимушено проживають в окупації, перепрошую. Важливо закріпити наш пріоритет у підтримці зв'язку людей, які там проживають, з суспільно-культурним простором України, встановити орієнтири по реінтеграції та відновленню ідентичності.

І останнє, на чому хотілося б зупинитися, – це те, що сьогодні ми все частіше говоримо про локальні ідентичності як частини загальноукраїнського політичного та культурного простору. Власне, надзвичайно важливо, щоб ми могли сьогодні в практикуванні ідентичності локальної інтегрувати в загальнонаціональне полотно української політичної нації.

Якщо ми говоримо про ще одне завдання, яке би ми пропонували розглянути в змінах до цього закону, – це синхронізація із суміжним законодавством і, власне, актуалізація переліку тих центральних органів виконавчої влади, які мають долучитися до реалізації цього закону. Ми говоримо про те, що сьогодні до політики ідентичності дотичні, наприклад,

Міністерство у справах громад, територій та внутрішньо переміщених осіб, якого не було в актуальній версії закону. Ми говоримо про те, що розширилися повноваження колег з Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, говоримо про завдання, які стоять і перед Міністерством економіки та довкілля.

Власне, ще один важливий напрям і на цьому я завершую – це фінансове забезпечення реалізації закону. Реалізація завдань, які стоять в цій політиці, потребує належного і передбаченого фінансування. Без достатньої інституційної та фінансової спроможності завдання, які ставить перед нами закон, будуть залишатися нерівномірно забезпеченими. І для цього ми маємо розглянути статтю 25 цього закону, яка передбачає фінансування державної політики за рахунок коштів державного та місцевого бюджету, а також інших незаборонених законодавством джерел, але, на жаль, при цьому не встановлює мінімального гарантованого рівня ресурсу.

Тому надзвичайно важливо, щоби політика, яка має міжсекторальний характер, і її реалізує не лише Міністерство молоді та спорту, охоплювала і сферу освіти, культури, національної пам'яті, ветеранську політику, роботу з українцями за кордоном та інші напрями і була забезпечена фінансуванням.

Ми маємо вже приклади, коли, наприклад, політика освіти має закріплений відсоток фінансування з державного бюджету або політика національної безпеки, і неодноразово ми говорили про те, що політика ідентичності – це також безпекові питання, або питання соціальної згуртованості. Тобто надзвичайно важливі пріоритетні питання. Тому нам потрібно формувати довготривалу демократичну відповідь на системний російський антиукраїнський вплив, масштаб якого не обмежується одним інформаційним каналом або одним бюджетним роком. І ми бачимо, що... це теза, яку дуже часто говорить саме наш міністр, ми бачимо ті фінанси, які йдуть у ворога на протидію, на знищення нашої ідентичності, тому надзвичайно важливо, щоб ми також закріпили відсоток від бюджету, тут ми пропонуємо від ВВП, який може йти саме на цю політику.

Я завершу на цьому свій виступ. В час вклалася. І сподіваюся, що наші пропозиції будуть розглянуті колегами.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую вам, Уляна Дмитрівна, за те, що і в рамках регламенту, і по суті виступили перед учасниками комітетських слухань.

В нас алгоритм роботи такий, що зараз будуть інші доповіді, як ми домовлялися, в межах 3-5 хвилин. Але якщо хтось буде бажаючий долучитися до так званої дискусії, наприклад, представниця Мінфіну по останній частині того, що казала Уляна Дмитрівна з приводу 0,5 відсотка ВВП по фінансуванню сфери, бо це важливе питання. Якщо ви хочете відреагувати, ми з радістю послухаємо позицію Мінфіну по цій пропозиції. Звичайно, про збільшення.

Поки я хочу передати слово Голові Українського інституту національної пам'яті Алфьорову Олександрові Анатолійовичу. Бачу його, він був онлайн. Будь ласка, вам слово.

АЛФЬОРОВ О.А. Доброго здоров'я, колеги. Радий всіх бачити, чути. Насправді дуже приємно, що ми сьогодні зустрічаємося в комітеті Верховної Ради і говоримо про настільки важливі речі. Ви знаєте, в контексті нашої сьогоднішньої розмови, то хотів би зауважити, що прямо зараз паралельно в нас проходять конкретні дії з утвердження і національної ідентичності. Ми говоримо про, наприклад, не тільки кейси, які йдуться зараз по перепохованнях. Чули, безперечно, знаєте про Коновальця. Ми говоримо зараз про Закон про пантеон, який має бути невдовзі оприлюднений. І в цьому контексті наш інститут, ми зараз опрацьовуємо величезні бази, наприклад, комунікаційні для того, щоб в контексті нашої розмови продовжити кейси, пов'язані з утвердженням тих питань, про які ми сьогодні говорили.

Чесно кажучи, до доповіді не готувався, але скажу так, що насправді абсолютно в системі нашої роботи ми сьогодні рухаємося інститутом. І,

завдячуючи спільній команді, я ще раз хочу подякувати пану Матвію Бідному, який проводить активно наші засідання, то, безперечно, мені здається, що цей рік став достатньо визначальним, коли почалися засідання нашої групи.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, пане Олександрє.

Ми отримали від вас пропозиції на рівні комітету стосовно законодавства. Наше спільне завдання з Мінмолодьспорту, яке є головним ЦОВВ, всі ці пропозиції опрацювати, систематизувати і перевести їх на юридичну мову, тому що ключове буде, фактично ключова роль міністерства у напрацюванні проєкту закону, ми це з вами розуміємо.

Дякую вам за участь.

АЛФЬОРОВ О.А. Дякую. Пропоную не обговорювати пропозиції, щоб не затягувати час, бо вони в мене тут лежать насправді. Але ми давайте в робочому...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Ми їх отримали, ми їх опрацюємо. Дякую вам за те, що направили до нас.

Зараз я надам почергово слово представникам платформи IDEM. Будь ласка, Наталія Кривда, потім Лілія Савич і Новаківська Дзвенислава по черзі, так як в мене записано згідно списку. Окей.

Будь ласка, Наталія Кривда.

КРИВДА Н. Доброго дня, шановні колеги. Щиро рада тут бути. Наталія Кривда – докторка філософських наук, Київський національний університет імені Шевченка. Зразу почну з того, що хвастаюся. Пан Василь Мокан – мій

студент. І ось так мрії здійснюються, коли ти багато років академічно розказуєш людям, що ідентичність – це про кожну і про кожного, про громадянина, про громаду, про державу, про націю, рано чи пізно ці семена проростають.

Я маю честь доповісти вам про те, що це дуже успішний кейс, з моєї точки зору. Навіть поки що нема результатів, процес створення того, що ми зараз обговорюємо, абсолютно демократичний, абсолютно європейський, абсолютно продуктивний. Експерти і академічне середовище, громадські організації з усієї України, державні органи за лідерства Міністерства молоді і спорту, Міністерства культури і комітет Верховної Ради в персоні пана Василя, який був... започаткував це обговорення і цей закон в далекому, вже далекому для нас 23-му, 22-му, вибачте, 22-му році.

Законодавство має бути довершеним, і ми хочемо допомогти, ми не монополізуємо дискурс, ми нікого нічому не навчаємо, ми пробуємо як громадянське суспільство і як платформа IDEM, працюючи разом, допомогти державі зробити якісний документ, який всім нам допоможе почувати себе своїми в своїй країні, бути просунутими, європейськими, успішними.

Ідентичність, у нас є слайди, якщо би ви мені допомогли їх рухати, ідентичність як відчуття себе приналежним до певної спільноти, ідентичність як система зв'язків соціальних, ця соціальна тканина, в межах якої дуже різнорідна, в межах якої ми існуємо. І зрештою ідентичність як цінності і патерни поведінки. Ми практикуємо бути українцями, і це дуже важливо.

Національна, громадянська, локальна, культурна, особистісна ідентичність, ми працюємо з цим, ми напрацювали інструментарій, ділимося з ними. Я хотіла би, щоб всі прочитали і всі сформулювали своє до цього ставлення. Ідентичність не стільки об'єкт політики, скільки умови і формування, умови її формування, цінності, ключі, які держава і суспільство можуть свідомо використовувати, аби створювати умови вирощування ідентичності.

Давайте знімемо «біле пальто», ідентичність не вирощується сама, не виростає і ми як держава, як громадські інституції, як експерти, як громадяни,

як батьки, як свідомі люди маємо до цього долучатися. Цінності як світоглядні орієнтири. Я дуже вітаю колег, сліdkую за часом, дуже вітаю колег, що ми таки змогли погодитися, що європейські цінності для нас мають бути світоглядною рамкою, ми їх будемо адаптувати, інтерпретувати для українських умов. Чесноти – це способи реалізації цих цінностей.

Там є наступні слайди, що входить в поняття, на що ми замахнулися, які межі нашої теми, і що не входить, що не може бути осмислено...

_____. На екрані нічого немає.

КРИВДА Н. Біда. Я внятно кажу, колеги? Можу щось повторити. Все точно буде викладено і ці матеріали будуть на сайті, можна буде ...*(Не чути)*.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Зробіть так, щоб було видно монітор. Дякую, що сказали.

КРИВДА Н. Колеги, видно екран, видно презентацію?

_____. Видно.

_____. Зараз так.

КРИВДА Н. Дякую.

Шкода, що перші слайди не були. Ми говоримо про різні канали, про різні рівні формування ідентичності, як ми формуємо цей вимір, в тому числі через культурні індустрії, через символічну політику, політику пам'яті, через

горизонтальні мережі і спільні практики, досвід відповідальності і в першу чергу про публічний полілог, навіть не діалог, а полілог. Ми маємо чути і слухати. Ключовими акторами в цій роботі, частину з них я вже назвала, звичайно, держава. Держава відповідає за створення державної політики в сфері формування національної ідентичності. Я відношуся до тих експертів, які не хочуть розділяти громадянську і національну, але це предмет експертного обговорення, готова всіх почути.

Громадянське суспільство абсолютно точно активний, зацікавлений актор, багато докладається до цього, бізнес, який формує етику добробуття і, власне, багато проєктів в сфері ідентичності мусять формуватися і фінансуватися бізнесом, який свідомий своєї ролі в державному середовищі.

Освітнє середовище. Монтсеррат Гібернау називає освіту ключовим гравцем на полі національної ідентичності від дошкільної, через шкільну, університетську і постдипломну освіту. Або ми формуємо політику one voice полісу (політика одного голосу), або ми маємо дуже серйозні розриви між українцями в Україні, українцями поза межами України, між кримськими татарами, українцями, євреями, гагаузами, між католиками, православними, атеїстами і так далі. Розривів багато, бо наш ворог не спинається. Наша задача спробувати шукати майданчики, канали, способи, ціннісні формати, які би зшивали країну і світове українство, а не розривали їх. Звичайно, культурні і креативні інституції, роль культури поза межами оцінки в моїй професійній оптиці, ключова роль, і громади та індивіди.

Останнє, що би хотіла сказати і передати слово своїм колегам, я зараз провокативно прозвучу, але мені можна сьогодні так говорити. Дивіться, українська національна ідентичність – це не борщ і не вишита сорочка, якщо вже борщ і вишита сорочка, тоді це і борщ, і плов, і манти, і маца, тоді вже це і вишита сорочка, і кримськотатарський халат, і, не знаю, ермолка і щось інше. Ми маємо нарешті себе позиціонувати і практикувати як європейська політична нація, якій важливі корені, але яка дивиться в майбутнє і формує своє майбутнє з цією візією, ціннісною візією.

Дякую, що слухали. Я вийшла за кордон. Але у мене ще хвилин 40, тому коли буде час, продовжимо. Дякую насправді за ваше лідерство, ви проявили фантастичну, колеги, відкритість до громадянського суспільства і я це дуже ціную, ми всі це дуже цінуємо.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Ми цю відкритість і продовжимо. Я ще доповню, що українська ідентичність – це абсолютно точно є ще нашим таким важливим елементом національної безпеки і це треба також усвідомлювати.

Я хочу поінформувати, що в Києві вчергове оголошено повітряну тривогу, ми знаходимося у підвальному приміщенні, яке виконує роль укриття, тож можемо спокійно продовжувати нашу роботу, а тим, хто онлайн, прохання потурбуватися, щоб ваша участь також в слуханнях була безпечною. Дякую.

Будь ласка, Лілія Савич, вам слово.

САВИЧ Л. Передаю слово Новаківській Дзвениславі.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Будь ласка, Дзвенислава Новаківська.

НОВАКІВСЬКА Д. Вітаю. Хто мене не знає, мене звати Дзвенислава Новаківська і я багато років допомагаю уряду, бізнесу і громадським організаціям управляти майбутнім і формувати якісні стратегії, які допомагають зростати і розвиватися як командам, а не просто бути документом на папері.

Коли я долучилася до групи, яка працювала над цінностями і чеснотами, власне, в нашій групі відбулося те, що дуже часто відбувається в українському суспільстві, бо різноманіття, воно має свої наслідки. Різноманіття має наслідки такі, що зазвичай воно призводить до конфліктів і важких дискусій, які по суті можуть поляризувати тих людей, які потенційно можуть співпрацювати разом.

Водночас, маючи досвід і будучи залученою в різних міжнародних великих спільнотах, які також займаються саме моделюванням майбутнього і стратегіями, вони зараз вказують на те, що єдине, що може справді в таких ситуаціях об'єднувати, це візія майбутнього. Люди набагато легше сперечаються з приводу минулого, бо досвід різний, візія майбутнього – це те, що їх поєднує.

І до цієї візії майбутнього дуже важливо, щоб вів ланцюжок спільних цінностей, причому не однакових, дуже важливо, а спільних. І саме тоді, коли ми напрацьовували в нашій групі систему, яку ми назвали «Звізда», якщо можна, долистайте до... дуже дякую. Ми виходили саме з цього принципу, коли ми йдемо до майбутнього, можливо, навіть різними, але паралельними дорогами, в яких ми поєднуємо людей з різним досвідом, з різними ідентичностями, але оцей принцип бути різними своїми в одному колі і співпрацювати з людиною, яку тобі не обов'язково хочеться обняти і любити, але ти поважаєш її достойні професійні якості, і вони допомагають спільно створювати майбутнє незалежно від того минулого, яке у вас обох, трьох, десятих чи ста, чи мільйона було, саме це допомагає, власне, якраз спільно діяти, спільно творити майбутнє.

Коли ми вибудовували цю систему, ми будували її не з голови просто, а ми будували на тих системах, які зараз є. Це є топові трендові системи по управлінню полярностями в світі і управлінню складностями. Швидкості змін зараз такі, що, бачите, 4 роки тому назад був прийнятий закон. Ми бачимо, що його вже дуже радикально чи не радикально, його треба переглядати тільки тому, що сталися такі масштабні великі зміни не лише в країні, не лише в Європі, а є масштабні, глобальні зміни у всьому світі.

І саме тому ми виходили з того, що ми будували нашу систему на так званих сенсових трикутниках, які допомагають уникати полярностей, які розривають людей і дають їм бути, знаєте, в двох різних таборах. Тобто зазвичай, коли ми говоримо про конфлікт, ми говоримо про те, що конфлікт з'являється, коли є два різних табори. Принцип сенсових трикутників

допомагає якраз цього уникати, з одного боку. З другого боку, кожен сенсовий трикутник, він побудований, виходячи з тих досліджень, які ми робили, виходячи з закону, власне, якраз і цінностей, які закладені в законі, і виходячи з європейських цінностей.

Ми базували їх на трьох ключових таких сенсових трикутниках. Перший який... Спершу ми виходили з того, що є три розриви основних в суспільстві: це є корупція, сваволя і страх. Те, що ми їм протиставили, ми протиставили, власне, агентність, свободу і відповідальність. Ми протиставили гідність, людяність і рівність перед законом. І ми протиставили довіра, добробут і добродішність. І причому з довірою, так як за нашими дослідженнями, ми бачимо взагалі вся система почне працювати. Бо коли є дуже швидкі, масштабні і критичні зміни, які можуть бути кризовими для країни, в які ми зараз входимо, особливо в цю зиму, ми бачимо і розуміємо, що, можливо, ми повертаємося в ту ситуацію, яка була в 22-му році, коли системи не витримували, витримували люди.

І тому дуже важливо, з нашої точки зору, побудувати систему цінностей таку, коли в критичній ситуації, коли ми всі злітаємо до первинних налаштувань, ми мали спільнозвучні цінності як нація і могли витримати усю фінальну частину, я дуже сподіваюся, фінальну частину цієї війни, екзистенційної війни, в якій ми зараз знаходимося. Мабуть, це все. Якщо будуть потрібні якісь додаткові пояснення з приводу нашої «зірки», готова надати.

_____. Хотіла кілька разів сказати, колеги, будь ласка, звертайтеся, давайте разом обговорювати. І до тих, хто поза межами, бо мені вже... з тієї сторони екрану, бо мені вже пишуть там люди, хтось погоджується, хтось не погоджується, це і є мета спробувати створити такий полілог, який би вилився в продуктивну співпрацю. Тому використовуйте в хорошому сенсі слова громадянське суспільство і експертів як інструмент, як капітал.

Дякую.

НОВАКІВСЬКА Д. Ми пройшли, власне, якраз експертну раду, яка є при IDEM, ми пройшли власне з цією «Звіздою». І дуже дякую, пан Матвій, за вашу підтримку. Дуже дякую, Валерію Пекарю, який сказав, що так, можна іти в роботу. І дуже дякую пані Уляні, бо вона також погодилася на те, що ми готові відкривати зараз в той чи інший спосіб діалоги і обговорювати. Ця система не є... в різних середовищах з різними, в першу чергу навіть з групами в IDEM, але також в різних середовищах для того, щоб зрозуміти, наскільки співзвучна і готова, дієва ця система.

Дуже дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую вам.

Хочу просто ще раз звернути увагу, що наше спільне завдання всі ці пропозиції трансформувати у конкретні зміни нормативного характеру, тобто ці ідеї трансформувати у юридичний текст і внести їх як доповнення до закону.

Будь ласка, Ірина Солошенко – це Благодійний фонд «КОЛО», вам слово, і одночасно платформа IDEM. Будь ласка.

СОЛОШЕНКО І. Дякую.

Знаєте, колеги, власне, я в собі суміщаю дві професії: медика і юриста. І про ідентичність, власне, не такими словами я почала думати, власне, ще під час Майдану, коли змінювалося моє особисте життя, змінювався, власне, шлях країни. І, власне, в рамках роботи нашої групи, а наша група – це держава, що робити, що не робити, ми постійно обговорювали, власне, куди ми рухаємося, що ми не можемо дивитися постійно в минуле, але ми маємо вивчити наше минуле таке, як воно є. Тобто і позначити його раз і назавжди, щоб ні у кого не було сумнівів, підтвердити за допомогою іноземних істориків і всіх.

Але я як юрист про теперішній час, про відкриті питання. Тому що у нас, власне, викреслилися питання, по яких ми працюємо всі разом, а є питання відкриті. І ми зараз говоримо про таке широке поняття, власне, як широке всесвітнє українство, тому що ми не можемо обмежувати Україну тільки Україною в Україні, українцями. І тут у мене питання як у юриста щодо множинного громадянства, власне. Які умови, обов'язки громадянина України в частині захисту України і яким чином держава Україна взагалі має спонукати громадян, які за межами? Тобто це якраз юридичні напрацювання. Чи Верховна Рада взагалі... *(Не чути)*

Друге питання у мене щодо держави. Які, власне, закони, політики, яким чином держава спонукає, заохочує громадян України в забезпеченні національної безпеки? Тобто захист Вітчизни, відновлення і все. Це знову-таки має бути природне, виховане, тобто не примусом, хоча, звісно, це теж питання.

Третє – це робота. Я знаю, що під час воєнного стану ми не можемо змінювати закони України такі як Конституцію. Але знаєте теж чудово, що наші, власне, люди, які з нами сперечаються стосовно навіть той же мови, стаття 10 Конституції, в якій у нас внесена російська мова, вона прямо туди внесена. І чи працюють народні депутати щодо того, щоб, власне, тільки у нас буде умова для зняття воєнного стану, відразу внести? І чи буде у нас консенсус 300 голосів для цієї зміни? Власне, все.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую. Ви просто ці питання поставили в якості риторичних, але які потребують подальших дій у своєму виступі. Дякую вам.

У мене за переліком тих, хто виявив бажання виступати, записана така інституція як Уповноважений із захисту державної мови. Я знаю, добрий день, ви присутні тут, а у мене записано Кристина Головачова. Можливо, ви візьмете на себе таку функцію. Будь ласка, Олена Івановська, Уповноважена із захисту державної мови.

ІВАНОВСЬКА О.П. Я сподіваюсь, моя колега, представниця у Дніпрі, вона додасть. Але мені вже так випало потрапити на це поважне засідання, тому, дійсно, мені є що сказати і дуже приємно це зробити, і подякувати, звісно, міністру, пану Матвію за його активну роботу, пані Уляні... який, до речі, пан Матвій першою мене запросив на офіційну зустріч. Я це пам'ятаю. І та увага, з якою міністр поставився до проблематики державної мови в нашому суспільстві, це одразу для мене визначило такий характер цього діяча, скажімо так.

Справді питання національної ідентичності, воно є наріжним на сьогоднішній момент, тому що екзистенційна така от проблематика бути чи не бути, вона стосується кожного індивіда, кожного громадянина, кожного українця за етнічною національністю і за самохарактеристикою, тому що насправду сьогодні ми всі є в такій позиції самоусвідомлення і самовідновлення, самопізнання, де державна мова відіграє ключову роль, на мою думку, і я вважаю, що національна ідентичність, державна ідентичність, я бачу вже погляди моїх колег, які, мабуть, зі мною не згодні, але я, в нас позиції, національність, на тепер її не має, через те кожен, кожна людина, кожний громадянин визначає свою національність, так би мовити, своїм серцем, своїм корінням, своїм самоусвідомленням.

Через це такою консолідуючою силою, яка поєднує нас всіх в могутню таку силу протистояння ворогові – це, звісно, є і державна мова. Тому мені здається, що отой закон, який є чинний на сьогоднішній момент, Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», він виконує свою функцію, щоправда чимало недохопів ми на сьогоднішній момент в ньому спостерігаємо, і доопрацювання, і поправки, які вже внесені на розгляд до Верховної Ради на, скажімо, на голосування, можливо, буде поставлено найближчим часом. Вони заповнять ті лакуни, які дозволять на всій території України, яка є керована нашою владою, дивитися на українську мову, власне, як на отой консолідуючий такий маркер нашої державної ідентичності.

Я абсолютно підтримую своїх колег, які представляли свої напрацювання IDEM. І єдине хочу зауважити, що я як філологиня, як фольклористка, як людина, яка професійно вивчала національну культуру, ці європейські цінності, про які ми сьогодні говоримо, до яких ми прямуємо, вони насправду є історично складеними в нас, тому що і наше літописання X, XII століття, воно було таким маркером освіченості і інтелектуальної потуги в порівнянні з іншими культурними надбаннями європейськими. І наші пам'ятки літератури, інші, вони... і наша зрештою Конституція, яка характеризує українство як демократичну таку спільноту. Тому ми якраз сьогодні повертаємося до, можливо, призабутих себе самих. І, звісно, держава має спонукати це повернення і самовідновлення, і згадування, чийх батьків ми діти і онуків, яких дідів.

Я вважаю, що спільна взаємодія різних установ, тому що питання ідентичності, воно не може обмежитися якимсь комітетом, це загальна така історія для всіх нас, для кожного, тому що зрештою через самоідентифікацію ми закладаємо підвалини нашого завтрашнього для наших прийдешніх поколінь. І через те і Міністерство культури, і в першу чергу Міністерство освіти, тому що це якраз та сила потужна, яка від дитячого садочка до університетської лави готує не просто фахівця, а закладає ці характеристики громадянина і національно свідому персону загалом.

Тому такі майданчики і такі координаційні ради, і я дуже дякую, що вони діють по всій нашій державі, там, де це можливо, звісно, і що залучені до цих рад представники уповноваженого. І на сьогоднішній день ми бачимо, що ця робота, вона не просто для якоїсь звітності, багато людей, які включені до цих рад, вони є пасіонаріями, вони за покликом серця працюють і це дуже важлива така потужна сила, яка необхідна нам усім сьогодні.

Ще раз дякую всім причетним. Сподіваюся, що наші пропозиції, які ми ще не підготували, але, повірте нам, ми обов'язково, не скажу, що своїх 5 копійок, але ми долучимося до цього процесу і там, де можливо, ми саме, ми

спробуємо посилити за рахунок, власне, мовної оцієї проблематики, мовного питання цей Закон про ідентичність.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую вам, пані Олено.

Будь ласка, Кристина Головачова, вам також можливість додати до сказаного. Вам слово. Була онлайн. Окей.

Будь ласка, тоді давайте надамо слово Ілоні Володимирівні Гавронській – заступниця міністра з питань європейської інтеграції Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. Будь ласка.

ГАВРОНСЬКА І.В. І передусім дякую, пане Василю, за те, що, як зазначила пані Наталія, ви вже багато років цю тему просуваєте і розвиваєте для нас усіх. Також дякую пану Матвію, пані Улянці за можливість долучатися до цих обговорень. Я відкоментую щодо рекомендацій за результатами засідання. Дуже вдячна за включення нас до пункту 2, за можливість долучитися з пропозицією завдань для законодавства.

Тут важливо зазначити, що ми опікуємося не лише питанням українців за кордоном, але також питанням єдності. І ми якраз теж напрацьовуємо те, що входить в єдність. І дуже приємно було чути згадки про спільне бачення майбутнього, різний досвід, бо станом на зараз наша гіпотеза полягає в тому, що єдність – це інтеграція різноманітного досвіду, який нас збагачує, спільне бачення майбутнього як інтенція руху у спільному напрямку і злагодження дій для досягнення цього майбутнього. Тому прямо дуже відгукнулося.

Єдине з такого, що я би запропонувала, трішечки, можливо, обережніше виписати пункт 1, там, де ми пропонуємо опрацювати та врахувати пропозиції щодо, і ми говоримо: виміри, визначення завдань державної політики стосовно громадян України, які перебувають за кордоном, зокрема щодо збереження. І там, де визначення завдань державної політики стосовно громадян на тимчасово окупованих територіях, є таке невеличке застереження, що ці

питання, вони є ширшими, ніж питання лише національної і громадянської ідентичності. Тому, можливо, можливо, нам доцільно написати це в актуалізації завдань державної політики з врахуванням наслідків збройної агресії, тимчасової окупації, зокрема щодо громадян України, які перебувають за кордоном, та громадян, які перебувають на ТОТ.

Таким чином це і відображатиме нашу соціальну тканину, тому що ми особливу увагу також і на ветеранів маємо звертати, і на сім'ї ветеранів, тому що ці групи людей, вони так само... і внутрішньо переміщених осіб, до них теж потрібна особлива увага з точки зору національної ідентичності, громадянської. Нам потрібно потім зшити і зараз вже почати продовжувати зшивати наше суспільство. Це запорука, дійсно, нашої безпеки. Це як пропозиція в цілому.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Можу сказати, що вона приймається. І також ще раз повторити, що в нас це проєкт рекомендацій, а не фінальний варіант, тому у нас буде два тижні, правильно, Юрій Анатолійович, два тижні? Два тижні на доопрацювання і врахування ваших пропозицій. Потім ми їх на засіданні комітету затвердимо і розішлемо відповідно тим, кому вони спрямовані.

А з приводу діяльності міністерств якраз і згадувала пані Олена про координаційні ради, це якраз дуже класний, крутий механізм і інструмент синхронізації зусиль усіх міністерств. Матвій Вікторович як співголова знає, скільки центральних органів виконавчої влади бере у цьому участь, а також і на місцевому рівні. Звучала цифра 500 координаційних рад створено і я думаю, що у процесі ця цифра буде зростати. Взагалі глобальна мета, щоб державна політика реалізовувалася на рівні кожної територіальної громади в нашій державі, починаючи з центрального рівня, закінчуючи місцевим, і таким чином, щоб ми максимально комунікували і взаємодіяли з максимально великою кількістю наших громадян по цій сфері державної політики.

Будь ласка, слово тепер я хочу передати пану Юрію Коваленку, голові громадської організації «Відкритий православний університет Святої Софії-Премудрості», голова групи платформ IDEM – громадянський та локальний вимір ідентичності.

КОВАЛЕНКО Ю.І. Дякую.

Знаєте, я почну з сенсового трикутника, тобто пояснити власну присутність тут і чому тут написано Юрій, а залучався... всі мене знають як Георгія. Це питання... теж питання про ідентичність. Це правильно.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Я заплутаний, бо я теж знаю вас як Георгія, тому я тільки усвідомив, що я сказав Юрій.

КОВАЛЕНКО Ю.І. Але по паспорту громадянина України я Юрій Іванович.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Все, зрозумів.

КОВАЛЕНКО Ю.І. Це теж про ідентичність, бо вірянин будь-якої церкви, священник, він так само є громадянином. І якраз українська реальність, особливо в часи українських майданів і Революції Гідності, особливо народили новий тип взагалі відносин, цей більш сталий трикутник, не просто церковні державні відносини, в яких є ця мрія про ідеальну симфонію часів Візантійської імперії або Російської імперії, така імперська мрія. В українській реальності це трикутник, де є держава, де є церква, де є громадянське суспільство. І місце церкви скоріше ближче до громадянського суспільства, тому що церква не бере напряду участь в прийнятті рішень чи процесах політичних.

Але з іншого боку як громадяни ми всі в цьому процесі і існує навіть така сфера богослов'я, яку ми практикуємо, це public theology (публічне богослов'я), тобто коли ми не говоримо про вічність, але все одно говоримо про важливі стратегічні напрямки.

І так сталося, що я став модератором цієї групи в IDEM, яка утворилася дивним чином, але для нас, думаю, це символічно. Це поєднання, з'єднання двох груп: громадянська ідентичність і регіональна, спочатку це називалося, а потім ми це назвали локальною ідентичністю. Тобто ми запропонували говорити про громадянську і локальні ідентичності. І нам здається, що дуже важливо розуміти, що це дві частини єдиного процесу, де є загальнонаціональна ідентичність кожного з нас як громадянина і є наша локальна ідентичність, регіональна, місцева, там багато вимірів, ми навіть спробували робити визначення, запропонувати це визначення. І це те, що має виховувати відповідального громадянина і, можливо, одночасно відповідального містянина.

І тут ми працювали і з певними регіонами, наприклад, я б виділив Запоріжжя, Олександрію, і у нас навіть разом з Міністерством молоді і спорту і платформою IDEM відбулася ця подія в Лаврі, де Запоріжжя презентувало цю методологію – сенси міст, головною ідеєю якої є що, що ідентичність – це, дійсно, не про минуле, а про майбутнє. І ідентичність, плететься, це мереживо з сенсів, і сплітається єдність України якраз різноманітної, унікальної в своїх проявах, але єдиної. Це для нас важливо. Так само, напевно, важливо, що ця подія відбулася в Лаврі. І от буквально 5 днів тому як Президент об'явив про те, що він буде подавати до Верховної Ради законопроект про національну святиню. І щоб збагнути про що це, на мою думку, я ще не бачив, так сказати, фінального законопроекту, але мені здається, що це якраз про те, що є оці, мають бути ці місця мережування і Лавра, наприклад, це щось більше, ніж просто релігійний монастир або музей-заповідник. Це національна святиня, бо це місце, де впродовж тисячоліття майже формувалася ідентичність, займалися не тільки духовними практиками, але в тому числі націотворенням. І це важливий приклад того, як це може працювати в сучасності, коли, умовно,

кожна з цього трикутника де церква, де держава, де громадянське суспільство, може не зливаючись, але спільно підтримуючи один одного, працювати.

Далі, я ще хотів сказати... Я хотів подякувати пані Наталії, пані Дзвениславі, що мені не треба буде говорити все, що я там понаписував. Це я вже бачу і в рекомендації, і багато того, про що ми говорили, вже є в рекомендаціях. Але мені хотілося ще сказати про цю потребу в роботі над декомунізацією і деімперіалізацією нашого державного територіального устрою, тому що він... Я розумію, що ми не можемо умовно повернутися в часи Гетьманщини, в XVII століття, але ми точно не маємо застрягти в Радянському Союзі, бо це так само важлива тема. І приклади наводити не буду, хоча власну ідентичність я на певному етапі почав говорити, що я народився в Конотопі, який є Сіверщиною і є Гетьманщиною. Мені здається, ці ідентичності Правобережної України, при тому мілітарно сильні ідентичності, які вміли боронити власні кордони і захищати власні права, що Гетьманщина, що Слобожанщина, це важливі для ідентичності історії, про які треба говорити.

І, напевно, останнє – це все ж таки ми розібралися з тими ідеями, які закладали автори закону, який ми маємо, коли вони говорили про громадянську ідентичність і українську національну ідентичність, усі три слова важливі, визначені, все це зрозуміло. Але мені здається, що дуже важливо, щоб тема політичної нації, вона так само була вплетена в канву закону, і тоді це допоможе розібратися з тими концептами, які закладалися авторами в те, що є. У мене все.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую вам за участь, за цей виступ.

У нас ще, колеги, п'ять тих, хто записався за попередньою реєстрацією бажаючих виступити, п'ять. І також прохання до тих, хто онлайн, якщо у вас буде бажання сказати кілька слів, підніміть руку, я попрошу секретаріат тоді

поінформувати. Я думаю, що ми ще плюс-мінус пів години і фіналізуємо нашу роботу.

Будь ласка, наступному надамо слово Віктору Котигоренку, завідувачу відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені Кураса Національної академії наук України. Будь ласка, пане Вікторе, вам слово.

КОТИГОРЕНКО В.О. Дякую дуже. Буду говорити багато, але постараюся коротко.

По-перше, треба вносити зміни в дефініцію української національної ідентичності не тільки в Законі про утвердження цієї ідентичності, а треба внести зміни і в Закон про державну мову, тому що у нас сьогодні відповідно до чинного законодавства в країні функціонує три нації українських. Я цитую Закон про державну мову. У нас є українська нація, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території і становить переважну більшість населення. Будемо тоді... якщо прийняти цю дефініцію, тоді питання про мультиетнічність нації ми відкидаємо. Але тут же написано, що у нас, виявляється, є ще громадянська нація. Етнічна нація є системоутвірним складником громадянської нації. Іде просто дезорієнтація державної етнополітики в різних сферах, із цим треба теж закінчувати.

В Законі про національну, громадянську ідентичність сьогодні визначення нації фактично етнокультурне, яке не має відношення до громадянства. Дефініція громадянства, ви знаєте, негативний висновок був науково-експертного управління, негативний висновок нашого інституту, Інституту держави і права, чомусь законодавці ігнорують. Вони не читали Закон про громадянську ідентичність, голосуючи за Закон про утвердження... вірніше, про державну мову, тепер вони за інший проголосували, але їх експертна думка, на жаль, чомусь не цікавить.

Дуже великий позитив, коли ми зараз поставили питання, що українська національна ідентичність і українська нація – це поліетнічна спільнота, об'єднана спільними цінностями, це великий плюс, в тому числі і цінностями...

Але давайте по термінології. Оскільки ми своє законодавство, в тому числі етнополітичне законодавство узгоджуємо із законодавством Євросоюзу, то я абсолютно певно можу сказати, що термін «політична нація» в Європі в жодному політичному документі не використовується. Нація взагалі не потребує таких дефініцій: політична, громадянська і так далі. Але дуже правильно, що зачепились, назвали політичною українською нацією спільноту, яка є мультиетнічною, об'єднаною спільними цінностями і баченням майбутнього. Концептуально все правильно.

Але давайте ми все-таки перейдемо до термінів, які використовуються в західному науковому дискурсі. В резолюціях Парламентської асамблеї Європи і Організації з безпеки і співробітництва в Європі вживається термін *civic nation* і перекладати його потім на політичну націю, бо ми вирішили своє, треба все-таки вживати терміни, які вживаються в європейському просторі політичному і правовому просторі. Це перше.

І ще один момент, який би я хотів сказати. У нас при всьому тому, як би то не було, українська мова, безумовно, цінність, яка всіх єднає. Але володіння мовою – це зовсім не ознака належності до української нації. У нас достатньо примордіальних українців українськомовних, які сьогодні служать і прислужують нашим ворогам України. Тому тут не обов'язково володіння мовою. Звісно, з покоління в покоління ситуація піде, ліберально-демократична мовна політика дозволила нам уникнути конфліктів в попередні етапи розвитку. І сьогодні у нас і на фронті багато рускомовних, і особливо серед зовнішніх мігрантів війни повно рускомовних, бо для декого з них це спосіб інтеграції в суспільство, наприклад, в тій же самій Молдові або в тій же самій Литві. Це показують соціологічні дослідження, які також проводила Рада Європи. І тому хейтити рускомовних патріотів України це теж буде неправильно. Те, що треба вносити зміни до Конституції, так, але тут теж потрібен юридичний підхід,

тому що зміна статті Конституції, яка забезпечує сприяння розвитку російської мови, потребує не просто 300 депутатських голосів і дві сесії, а вона потребує проведення всеукраїнського референдуму. Тут треба теж знати українське законодавство, розуміти складності цієї проблеми.

І по-третє, соціологічні дослідження показують, це КМІС, що в Україні є прихильники радикальної українізації. В Україні залишилися прихильники збереження статусу руської мови, як вона є на сьогодні, російської мови немає, у нас все-таки русская, з двома «с», бо в Росії мов багато, і чеченська, і яка завгодно. І є люди, які за радикальну українізацію, причому в різних регіонах підтримуються різні концепції. І єдина концепція ліберально-демократичної політики, мовної політики, яка підтримується в усіх регіонах України, вона сьогодні має більшість і вона працює в усіх регіонах.

Якщо ми хочемо конфліктів на етнічному ґрунті після війни, тим більше наші зовнішні мігранти, з якими ми повинні теж працювати по підтриманню їхньої української національно-громадянської, я підкреслюю, інтегральної ідентичності, більшість із них рускомовні. Якщо ми сьогодні будемо хейтити їх, що ви повернетесь сюди в Україну і будете розмовляти руською мовою, я думаю, що це теж буде впливати на їхнє бажання повернутися в Україну. Тим більше там їм вивчати українську мову ніколи, бо їм треба інтегруватися в соці країн перебування, їхнім дітям.

Тому ми повинні все ж таки виховувати ось те, що прописано в пропозиції дефініції політичної нації. Спільні цінності і в тому числі і мова. Не говориш, ну хоча б шануй і прагни цього робити. Це патріотизм, це бажання захищати Батьківщину і багато чого. Це пріоритетність тієї ж громадянської ідентичності. У нас в законі написали громадянська ідентичність – це формування зв'язку громадянина, вірніше держави і закордонного українця. Закордонний українець у нас в законі – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства. Розумієте, невігластво просто колосальне. Правова безграмотність колосальна депутатського корпусу. І ось тут потрібно, щоб працювали в тому числі з комітетом з питань

національностей і так далі, і так далі. Тобто у нас дуже багато проблем. А те, що постановка правильна і те, що сьогодні розмова йде в абсолютно правильному векторі, я це підтримую обома голосами, обома руками підтримую «за».

Дякую. Якщо є запитання, я готовий відповісти або заперечимо.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Запитань немає. Бачте, ми нормально і адекватно відносимося і до критики на адресу як і парламентського, депутатського корпусу, так і тих, хто долучався до розробки закону. До речі, хочу сказати, що це був перший системний закон за всі скликання Верховної Ради України. Так, він недосконалий, так, можливо, там є що і потрібно удосконалювати, це зробимо разом. Дякуємо вам за ваш виступ.

У нас онлайн підняли руку народні депутати. Мій колега Євген Петруняк, він у Верховній Раді очолює міжфракційне депутатське об'єднання «За християнські цінності». Знаю, що намагається брати участь у всіх заходах, які стосуються української національної і громадянської ідентичності, зокрема відстоює такий аспект, як духовно-моральне виховання.

Будь ласка, Євгене, вам слово.

ПЕТРУНЯК Є.В. Вітаю, колеги, друзі. Як мене чути? Скажіть, будь ласка, чи чути мене? Бо я в дорозі їду.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Добре вас чути. Будь ласка.

ПЕТРУНЯК Є.В. Дякую. Дякую.

Перш за все щиро хочу подякувати всім організатором такого надзвичайно важливого обговорення. Як на мене, тема національної,

громадянської ідентичності на сьогоднішній день є чи не найважливішою темою, яка може обговорюватися. Я хотів би сьогодні підняти питання, яке на перший погляд може здаватися гуманітарним, але насправді безпосередньо стосується національної безпеки України. Це, власне, тема національної та громадянської ідентичності. Ми маємо базовий закон, тобто певна законодавча конструкція у нас вже є. І це, безумовно, позитив.

Перше. Держава системно визначила, що таке українська національна і громадянська ідентичність і також її цінності. Це соборність, самобутність, воля, гідність і, в принципі, якими мають бути основні напрямки роботи в цій царині. Це є національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, громадянська освіта. Але, на мою думку, сьогодні ми вже повинні говорити не стільки про те, чи є у нас закон, про те, чи працює він, чи працює ця система на практиці. І тут я бачу декілька проблем.

Перша проблема – це розмитість відповідальності. Тобто на сьогодні є різні міністерства та відомості... *(Не чути)* влади, які мають відношення до цієї роботи. Зокрема є... *(Не чути)* між Міністерством освіти і науки... *(Не чути)* заходи, хтось створює цифрові інструменти. Дуже легко отримати ситуацію, що всі відповідають і одночасно ніхто персонально не несе відповідальності за результат.

Друга проблема – це є проблема декларативності. Закон правильно визначає цілі, але нам потрібно більш конкретно, хто, що, коли і за які кошти робить. Якщо результат ми повинні отримати через рік, через три, через чотири, через п'ять років, то ми маємо знати, який ми результат маємо отримати і як саме, в який саме спосіб... *(Не чути)* звітувати про це. Але це ще не означає, що ми сформувавши громадянина, який розуміє, ким він є, знає історію своєї країни, відчуває відповідальність за неї і готовий її захищати. Тому я вважаю, що нам необхідно... *(Не чути)*

ГОЛОВУЮЧИЙ. Пропав зв'язок. Колега в дорозі просто. Західні регіони наші, там просто...

ПЕТРУНЯК Є.В. Прошу?

ГОЛОВУЮЧИЙ. Поганий зв'язок.

ПЕТРУНЯК Є.В. Поганий зв'язок?

ГОЛОВУЮЧИЙ. Зараз добрий. Просто ви в русі і зв'язок пропадає.

ПЕТРУНЯК Є.В. Добре. Я перепрошую

ГОЛОВУЮЧИЙ. Зараз нормально чути.

ПЕТРУНЯК Є.В. Добре. Значить, школа, університет професійного... *(Не чути)*

ГОЛОВУЮЧИЙ. Не чути.

ПЕТРУНЯК Є.В. ...знання для майбутньої професії. Вони повинні допомагати... *(Не чути)* до якої спільноти... *(Не чути)* Мене чути зараз?

ГОЛОВУЮЧИЙ. Зараз чути. Євген, тоді, можливо, оперативніше, поки є зв'язок.

ПЕТРУНЯК Є.В. Ми зупинилися. Якщо зараз... *(Не чути)* Ми зупинилися.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Може, виключіть камеру, щоб воно не тягнуло, ми в аудіо послухаємо вас.

ПЕТРУНЯК Є.В. Чути зараз добре?

ГОЛОВУЮЧИЙ. Ні, мусимо перезайти, бо зараз погано чути.

ПЕТРУНЯК Є.В. Василь Іванович...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Так. Добре, друзі, давайте ми тоді рухаємося далі, зараз перезайдуть колеги, ми ще надамо слово. Там ще Іван Крулько з «Батьківщини» кілька слів також хотів сказати.

Поки, будь ласка, дамо слово регіонам. Дніпровська міська рада, Дар'я Біла, теж людина, яка багато уваги приділяє реалізації державної політики ідентичності на місцевому рівні, зокрема військово-патріотичному вихованню. Знаю, що вона активна учасниця виховання дітей Джури.

Будь ласка, Дар'я, якщо ви онлайн, вам слово.

БІЛА Д.О. Колеги, вітаю. Василь Іванович, дякую за таке велике представлення і за згадку про Джуру. Власне, я і хотіла би повернути вектор розмови до саме військово-патріотичного виховання, національно-патріотичного виховання і зазначити, що на регіонах, на місцях дуже бракує саме державної позиції, державницького такого позиціонування щодо військово-патріотичного виховання дітей.

Безумовно, по документах більш-менш порядок і зрозуміло, і вчасно все є. Проте якщо ми говоримо про реалізацію тієї самої Джури не на рівні вже держави, коли в нас відбувається там всеукраїнський етап, а я нагадаю, можливо, хто не ознайомлений, що Джура наразі – це єдина військово-патріотична гра, яка закріплена на рівні держави у нас, то на місцях все покладено виключно на місцевий бюджет, і тут є певна проблема. Тому що виходить, де в громадах є політична воля і, власне, ресурс, там можлива реалізація, де немає однієї з цих складових, то реалізація достатньо на низькому рівні.

Тому зокрема з таких прохань і пропозицій дуже хотілось би побачити більше публічних позицій тих людей, які мають суспільно-політичний вплив, це зокрема і міністрів, зокрема і міністра молоді та спорту, зокрема і міністра освіти, так само, можливо, і Прем'єр-міністра для того, щоб загально в регіонах було розуміння, що ми не самі б'ємося в цій всій історії, а що ми маємо спільний суспільно-політичний вектор і напрям. Ну, і, власне, і батьки щоби так само, і викладачі чули всю цю історію і важливість.

Наступне хотіла би звернути увагу знову ж таки, що сьогодні піднімалося питання про закріплений відсоток на рівні держави фінансування. Так само хотілось би і більш чітке визначення і закріплений відсоток фінансування з боку, тут, на місцях, на місцевому самоврядуванні для чіткого усвідомлення, що це обов'язково є в політиці, і на місцях, і на державі.

Знову ж таки, повертаючись до субвенцій. Якщо ми говоримо про Джуру, то субвенції на Джуру немає. Теж я би дуже просила це врахувати, тому що з огляду на те, що це єдина така гра, дуже хотілось би підтримати громади великі більш-менш спроможні, але громади, які є менші, якщо ми говоримо про села і селища, там з цим взагалі величезна біда. Я думаю, що тут колеги, які ще є, так само зможуть це підтвердити.

Стосовно залучення ветеранів і в цілому ветеранської політики. Я проговорювала неодноразово і зараз перед цим шановним товариством наголошу, що вектор розвитку військово-патріотичного виховання, як і

нацпатріотвиховання, мають задавати військові і ветерани. Педагоги, власне, мають бути виконавцями всієї цієї історії. Це моє велике переконання, як і роботою підтверджено, бо в цій всій історії з 14-го року ми тут є.

Але знову ж таки у нас в громаді, до прикладу, ми почали історію з залученням ветеранів як менторів в роях, проте постає питання - це підтримки фінансової самих ветеранів. Якщо ви знаєте, то у нас по захисту України для того, щоб викладач міг мати собі ставку, він має вести декілька закладів освіти. І, як правило, по тій самій Джурі чи іншим нацпатріотнапрямкам це іде довантаження здебільшого. Тому мені здається, що вже час відверто поговорити безпосередньо про збільшення фінансування, підвищення престижності, так би мовити, для педагогів, які саме працюють з нацпатріотвихованням і з військово-патріотичним вихованням.

Наступне питання - це меморіалізації теж, оскільки сьогодні в нас така міжсекторальна взаємодія, та й багато хто присутній. Якщо ми говоримо про той самий Іловайськ, іловайську трагедію, то, до прикладу, в мене є студенти на кафедрі публічне управління і адміністрування і багато хто з них вперше дізнається взагалі про дату 29 серпня саме в мене на лекціях. У нас з вами минуло тільки 12 років і ми вже маємо таку величезну прогалину в історії.

Тому знову ж таки на законодавчому рівні хотілось би закріпити належну увагу, щоб в містах і в громадах приділяли саме меморіалізації. Можливо, це обов'язкове створення певних, не знаю, відділів, управлінь, дивлячись наскільки це велика і спроможна громада. Так само наявність, от як у нас є з вами координаційні ради, і я підтверджую, що вони дають свої плюси, зокрема у нас в місті вона дуже активно працює, так само хотілось би на законодавчому рівні обов'язкових напрямків з меморіалізації тих самих обов'язкових наявностей стратегій на місцях, на громадах.

І, власне, завершуючи, про тимчасово окуповані території, про культуру. Дуже мало уваги приділяється культурі тимчасово окупованих територій. Поясню свою ідею. Коли ми з вами дійдемо до моменту деокупації, а ми це тут бачили дуже добре на Херсонщині, то постане питання, чому той чи інший

ресурс та чи інша увага так приділяється територіям, які були під окупацією певний період. Можливо, це не дуже популярні речі, не всі їх хочуть чути, проте ці питання постануть, коли мова піде про фінансування.

Тому моя думка така, що нам зараз треба набагато більше уваги на рівні держави приділяти саме культурі тимчасово окупованих територій і роз'ясненню, поясненню, власне, чому для нас ці регіони є важливими і чому наша загальна ідентичність так само складається і не може бути без частини культури тих територій, які зараз є тимчасово окупованими. Сюди ж і відноситься питання підготовки кадрів, які у нас в подальшому поїдуть на території відбудовувати, повертати. І знову ж таки я говорю це не просто так, весь 23-й рік я об'їздила Херсонщину, яка була деокупована, і все це бачила.

І хотіла би ще в контексті міжсекторальної взаємодії зазначити про обов'язковість заборони проведення викладацької діяльності чи будь-якої роботи з дітьми та молоддю для тих осіб, які станом на зараз перебувають на тимчасово окупованих територіях і взаємодіють з ворогом. Якщо коротко.

Дякую велике.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Дар'я, вам.

Будь ласка, Олена Біланіна, вам слово, Голова Громадської спілки «Національна молодіжна рада України».

БІЛАНІНА О. Вітаю. Дуже дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Спробуємо в межах регламенту, щоб ми десь за хвилин 15-20 завершили. Добре?

БІЛАНІНА О. Стараюся бути в регламенті. Дякую за можливість сьогодні бути тут.

Напевно, мій виступ буде, як вже зазначила пані Наталія, про створення умов для формування української ідентичності. Якщо говорити в аспекті молоді людини, то я би хотіла, напевно, зосередити нашу увагу, наскільки молода людина сьогодні відчуває свою власну суб'єктність, наскільки вона може впливати і наскільки вона відчуває, що може впливати. Тому що насправді, зокрема і завдяки активній роботі і підтримці Міністерства молоді та спорту, інших інституцій, такі можливості збільшилися, в разі збільшилися. Але знову ж таки ми можемо спостерігати про те, що доволі багато молодих людей і досі мають низьку обізнаність про те, що вони можуть, дійсно, впливати на всі ці процеси, що відбуваються і на рівні своєї громади, і на рівні держави.

Тут я би хотіла нагадати деякі статистичні дані, які є в роздаткових матеріалах, про те, що 92 відсотки громадян пишаються тим, що вони є українцями, проте 80 відсотків не відчувають того, що вони можуть впливати на ухвалення політичних рішень на загальнодержавному рівні, із них зокрема 73 відсотки не відчувають, що вони можуть впливати на рівні своєї громади. І знову ж таки 62 відсотки громадян не знають про громадські організації, які працюють в сфері громадянської та національної ідентичності, і лише 6 відсотків є членами/членкинями таких організацій або долучаються в тій чи іншій мірі до їх діяльності. І тут важливо, щоб молоді люди не лише були такими об'єктами, які в тій чи іншій мірі долучаються до обговорень, але дуже важливо більше їх залучати до формування цього порядку денного. І знову ж таки хочу підкреслити на позитивній динаміці, яку ми можемо спостерігати.

Якщо говорити про такі конкретні кроки, ми неодноразово про це все вже говорили на координаційних радах, інших тематичних обговореннях. Але я би хотіла ще раз їх нагадати про те, що дуже важливо знову ж таки неодноразово наголошувати представникам місцевих і регіональних влад на тому, що дуже важливо молодь залучати на різних етапах від обговорень, розробки і

відповідно оцінювання ефективності реалізації тих чи інших політик для того, щоб молодь все більше і більше відчувала себе співтворцем... політики.

Далі було зазначено, зокрема і пані Уляною, про те, що вже є 500 рад координаційних, це дуже чудово. І тут дуже важливо спостерігати за тим, щоб ми також дивилися, наскільки репрезентативною є і присутність молоді, тому що дуже важливо, щоб ми більше долучали представників і представниць молоді із категорій соціально вразливих. Так само збільшити таким чином інклюзивність.

Знову ж таки ми неодноразово говорили про різноманітні програми, які би підсилювали наявні позитивні здобутки. І тут я би хотіла наголосити не лише про створення, неодноразово говорили про створення, але й про підсилення тих діючих таких програм. Зокрема тут я би хотіла нагадати на таких чудових практиках у молодіжному середовищі, як Твоя Країна від такої організації як Фундація Регіональних Ініціатив, а також фасилітованих діалогів. Фасилітовані діалоги дуже гарно реалізуються за підтримки і Ради Європи, і ПРООН, і UNICEF, і інших партнерів. Так само хотіла би згадати за програму БУР, ВідНОВА:UA, це ті програми, які є дуже затребувані і вони знаходять дуже гарний відгук в молодих людей.

Так само я би хотіла наголосити знову ж таки на роботі з молоддю за кордоном і тимчасово окупованих територіях, неодноразово вже про це говорили. І тут я би хотіла так само наголосити на більшій взаємодії з представниками Світового конгресу українських молодіжних організацій, які є вагомою частиною світового конгресу України, на співпраці з Українським інститутом і зокрема на юніті-хабах. Я вважаю, що це та мережа, ті осередки, які вже чудово працюють. І нам важливо просто допомагати їм підсилувати, тому що, як зазначила знову ж таки пані Уляна, результати досліджень показують, що 22 відсотки молодих людей, це 2 мільйони людей, які готові повернутися до України. І знову ж таки наразі ми маємо 2 мільйони молодих людей, які очікують на виїзд з України. Я вважаю, що ці 4 мільйони людей потребують особливої нашої уваги.

І тут я би теж хотіла сказати, що дуже важливо аналізувати ефективність механізмів підтримки громадських організацій, які працюють із молоддю, із дітьми не лише в Україні, але які працюють з молоддю і діаспорою і знову ж таки, які створені молодіжними працівниками і працівницями, які виїхали за межі України з початку повномасштабного вторгнення. І я дуже надіюся, що буде підтримана програма інституційної спроможності для цих громадських організацій, тому що наразі вони дуже-дуже її потребують. І так само я знаю, при деяких наших посольствах створено вже молодіжні консультативно-дорадчі органи. Я вважаю, що це чудова ініціатива і можна обговорювати різні формати. Але було би дуже цінно, щоби більше залучати молодіжних організацій, просто молодіжний актив, який наразі перебуває за межами України, для того, щоб вони мали більше можливостей для взаємодії з нашими посольствами, консульствами і їхній голос теж був почутий.

І відповідно також ще дуже важливо, ми говорили про збільшення кількості ініціатив та подій, які би спрямовували на посилення української національної і громадянської ідентичності, також вимірювати на ті зміни. І тут громадські організації, громадський сектор може виступати теж додатковим важливим партнером, щоби ми, коли оцінюємо як пройшли заходи, теж відмічали, наскільки змінюються показники довіри і відчуття впливу учасників.

І наостанок, я надіюся, отут зазначено в рекомендаціях, що до 15 вересня провести регіональні місцеві обговорення. Щиро надіюся, що молоді люди будуть не лише долучені, але і закликаю своїх колег і колежанок, які працюють з молодіжним активом, щоби надихати молодь більше ініціювати в своїх громадах такі обговорення, тому що дуже важливо займати активну, проактивну життєву позицію.

Дякую і комітету, і міністерству, і іншим партнерам за те, що допомагають молоді більше долучатися до процесу державотворення. Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Олено. Ініціатива, безумовно, вітається.

Будь ласка, давайте надамо можливість Євгену Петруняку, народний депутат України, завершити. Сподіваюся, зв'язок дасть можливість таку.

ПЕТРУНЯК Є.В. Дякую. Я вже зупинився, вже, сподіваюся, що все буде гаразд.

Значить, я зупинився на проблематиці, яка на сьогоднішній день існує, на мою думку, в питаннях реалізації і взагалі в питанні цього, власне, закону нашого.

Перше – це є розмитість відповідальності. Я вже казав про те, що переплітаються функції Міністерства освіти і функції Міністерства молоді і спорту і нам треба якось узгодити, хто за що відповідає конкретно і хто що має робити.

Друга проблема, я казав вже, але я не знаю, який був зв'язок тоді, це проблема декларативності. Оскільки... В чому полягає суть цієї проблеми? Закон правильно визначає цілі, але нам потрібно більше конкретизувати, хто, що і коли, за які кошти робить, який результат ми повинні отримувати через рік, через 3 роки, через 5 і як ми цей результат вимірюємо. Тобто ми мусимо мати якусь систему оцінювання цього результату. Бо можна провести тисячу патріотичних заходів, відзвітувати про це, але це ще не означає, що ... *(Не чути)* громадянин розуміє... *(Не чути)* відчуває. Необхідно перейти від кількісного показника, від кількості заходів до оцінки реального результату.

Третя проблема – це є освіта. Національна ідентичність не може бути окремим якимось виховним заходом раз на місяць, вона має бути присутня в освітньому середовищі системно. Школа, університет, професійна освіта повинні давати не тільки знання для майбутньої професії, вони повинні допомагати людині відповідати на прості, але фундаментальні питання: хто я, до якої спільноти я належу і за що я відповідаю. Тут, власне, дуже важливо поєднати національну ідентичність із громадянською освітою. Ми будуюмо не просто етнічну спільноту, ми будуюмо українську політичну націю, тобто це є

спілка громадян, об'єднаних державою, об'єднана спільною історією, об'єднана культурою, об'єднана спільними цінностями та відповідальністю за власне спільне майбутнє своє.

Четвертий момент – це зв'язок із національною безпекою та обороною. Війна дуже чітко показала, ідентичність – це не абстрактна якась філософська категорія. Людина захищає те, з чим вона себе ототожнює. Тому громадянська освіта, національно-патріотичне виховання, захист України, підготовка до національного супротиву та інформаційна безпека не повинні існувати як окремі системи, вони мають бути частинами однієї державної політики.

Окремо я хотів би наголосити на ветеранах. Ветеран це не лише людина, яка потребує соціальної підтримки, соціальної адаптації і, в принципі, сприйняття якось суспільством. Це людина, яка має унікальний досвід відповідальності за державу. І, власне, цей досвід потрібно повертати суспільству. Ветерани можуть і повинні бути учасниками освітніх програм, роботи з молоддю, громадянського виховання.

Ще важливим питанням є питання деокупованих територій. Ми повинні вже зараз думати, що ми будемо робити після звільнених територій. Люди роками перебували в російському інформаційному, освітньому і культурному просторі. Повернення території – це лише перший крок. Потрібно повернення людини до українського політичного, культурного і громадянського простору. Тому для деокупованих територій потрібні окремі програми: освітні, культурні, інформаційні та громадянські. Але всі вони мають бути пронизані, власне, питанням національної нашої української ідентичності.

Так само є важливим питанням українці за кордоном. Ми маємо не просто говорити про закордонних українців, а створювати механізм збереження їхнього зв'язку з Україною, особливо зараз, коли мільйони наших громадян перебувають за межами держави.

Значить, тепер до конкретних дій. Що я пропоную? По-перше, зміни в законодавстві, які синхронізують цей закон із законодавством про освіту, національну безпеку і національний спротив.

По-друге, ми мусимо створити нормальну систему моніторингу, щоб ми бачили не тільки скільки заходів проведено, а і що реально змінилося, який результат цих заходів.

По-третє, ми маємо посилити інституційну спроможність координаційних органів. І останнє, ми маємо забезпечити системну участь ветеранів, освітян, науковців, громадських організацій і українців за кордоном. Ми маємо пам'ятати, що ідентичність – це не набір символів і не набір офіційних гасл, це є відповідь людини на питання: хто я, звідки я, до якої я спільноти належу і заради чого я готовий брати відповідальність.

Друзі, колеги, я вам дякую за увагу. Я можу ще говорити, але вже, напевно, зупинюся, бо я так розумію, що часу вже обмаль. І дякую за увагу. Я сподіваюся, що спільними зусиллями ми все ж таки будемо крок за кроком покращувати і далі реалізовувати цей вже наш прекрасний існуючий закон. Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Євгене. Розраховуємо на вашу долученість до законотворчого процесу.

ПЕТРУНЯК Є.В. Обов'язково.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Будь ласка, Мазурашу Георгій Георгійович, член Комітету з питань молоді і спорту.

МАЗУРАШУ Г.Г. Да, тема така, що треба і мені щось сказати, можливо, навіть з точки зору одного з представників національних меншин. Відповідаю Євгену, хто я і звідки. Я з тієї частинки Чернівецької області, яка свого часу була забрана Радянським Союзом у Румунії і передана УРСР, і зараз це є частиною незалежної України, і завдяки достатньо мудрій політиці і зокрема

мовній в нашому регіоні як мінімум, то, наприклад, десь в 10-их роках, пам'ятаю, як дитина з цього району румуномовного, румунського, в принципі, виграла обласну олімпіаду з української мови. І уже за нашої каденції серед тих перших коштів того знаменитого соцеконому, про який багато говорять і громади дуже його люблять, то якраз 3 з чимось мільйони з 10 були направлені якраз в той райцентр, тому що було більше вже бажаючих вчитися в українських класах практично в повністю румуномовному районі, і ці кошти пішли на облаштування додаткових умов для тих бажаючих навчатися українською мовою.

І я констатую, напевно, що у нас в країні є багато тих, які є дуже глибокими патріотами України. Можливо, комусь це не сподобається, але я знаю і російськомовних патріотів, і зокрема тих, які захищають Вітчизну, і деякі і ампутанти, і там які ветерани, які віддали важливу частину свого здоров'я, боронячи Україну, але вони теж російськомовні, теж є. І є багато тих патріотів достатньо глибоких, я не хочу, щоб ми там змагалися в цьому, тому що це може перетворитися для когось в сприйнятті як якийсь піар і так далі, але які можуть взагалі поняття не мати про наші ці засідання, про наш закон, який... я теж вболівав за Василя Івановича, він дуже класно його вів і як міг там десь підкопував, як кажуть, щоб рухалося все нормально, але вони є дуже глибокими патріотами.

А якщо ми хочемо системно як держава впливати на ці питання, то, на моє переконання, нам треба не сподіватися на те, що десь в громадах... є різні, є громади спроможні, які можуть і проводять гарно цю роботу, є патріотичні і націлені на це керівники, депутати місцеві. Є, навпаки, є громади, де, як ми жартуємо, забувають взагалі, як виглядають гроші, в них немає цих коштів ні на що, а ми кажемо: давайте, ви там таку, таку роботу. Тому я переконаний, що в цьому важливому питанні треба від держави так позитивно централізувати тут певною мірою. А як іноді спілкування з міністром фінансів на ці теми, він каже: "Так лише скажіть, ми там раз і щось стягнемо в центр". І замовляти від держави роботу певну на місцях, замовляти, давати їм на це кошти і казати: «Ви маєте проводити такі-то, такі-то заходи, таку-то роботу». Не так, щоб ми

слухали тут, що Джура чи ще щось, там немає коштів. Я теж бачу, я долучаюся до певних тих робіт і бачу, що... до проведення організації і бачу, що там часто просто брак коштів такий, що вони просто там дивуються, що з них ще вимагають якусь роботу. Тому я вважаю, що так, за це треба платити і треба розуміти, що якщо ми хочемо комплексно позитивно впливати, треба передбачати на це серйозні кошти і тоді питати за результати.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Георгій Георгійович.

Сьогодні прозвучала одна з революційних ідей передбачити стабільний відсоток ВВП, він невеличкий, але в сумі це значне збільшення того, що є станом на сьогодні. Будемо пропрацьовувати цю ідею як мінімум. І з вересня розпочнеться бюджетний процес формування проєкту кошторису державного на наступний рік. Наше спільне завдання відстояти інтерес і перспективи наших напрямків діяльності, тому що вони не можуть сприйматися як якісь периферійні і фінансуватись за залишковим принципом.

Колеги, я хочу подякувати дуже за участь міністру молоді і спорту Матвію Вікторовичу. Ми з вами на зв'язку. Спрямуємо вам матеріали, а також спільно відпрацюємо рекомендації. У нас ще буквально кілька виступів і ми будемо фіналізуватися. Добре?

Будь ласка, Володимир Максимович, Офіс Президента України, гуманітарний напрям роботи.

МАКСИМОВИЧ В.С. Дякую щиро, Василь Іванович.

У мене радше не виступ, а більше кілька коментарів, тому буду лаконічним. Згадую 2019 рік, коли Василь Іванович виступив і прийшов з пропозицією підготувати, це був ще проєкт указу, який потім вилився в закон. Пам'ятаю, як велика спільнота національно-патріотичного виховання дуже

позитивно сприйняла ці пропозиції і долучилася до підготовки цього закону. Але в процесі роботи, в принципі, як і сьогодні, я бачу, що від позитивних пропозицій ідесь стовпів, на яких ми всі погоджуємося і які всі, скажемо так, сповідуємо, ми пішли в якісь процеси спільних болів, образ і всього іншого. Тому перед тим як починати формувати пропозиції і потім їх активно обговорювати на майданчиках, які вже сформовані, які вже є, нам потрібно визначити, яка в нас є мета. Мета в нас є, в принципі, удосконалити цю законодавчу рамку і вже до цього йти,десь, можливо, уступати,десь, можливо, погоджуватись,десь, можливо, шукати компроміси.

Я щиро дякую пану Євгену, який підкреслив цей гар наш, з яким ми зіштовхнулися при проведенні моніторингів реалізації законодавства, – це відсутність цього кроссекторального підходу.

Міністерство молоді і спорту з 2024 року дещо переосмислило виконання цього закону і почало долучати не тільки в нових форматах експертну спільноту, але і виносити за межі кабінетів і аудиторій підходи, як нам реалізовувати, нам як державі, як нам всім разом реалізовувати цю політику. Тому важливо продовжувати цей шлях, започатковувати ці дискусії на цих майданчиках, де збирається молодь, на тих майданчиках, де збираються військові у вільний від виконання завдань час і шукати ці шляхи.

Сьогодні кілька разів також, не можу не відреагувати, звучало про те, що у нас дуже багато російськомовних військових. Це, дійсно, так, але спитайте у цих військових, яку вони прагнуть мову, щоб держава розвивала в Україні. Відповідь ви, я думаю, почуєте і тут у нас дискусій буде з цього приводу вже менше.

Про кроссекторальний напрямок також я хочу зауважити, що нам не тільки потрібно визначити механізм долучення інших центральних органів виконавчої влади, але і подумати над тим, щоб, дійсно, змінювати навчальні програми не тільки української мови, історії України, української літератури, але і тієї самої біології, математики, вводити туди якраз оці от наші притаманні

чи певним регіонам, чи певним спільнотам, те, що робить нас українцями в задачах з математики.

Про це ми вже говорили не один раз, але нехай, нехай, але я про те, що потрібно максимально розповсюдити цю тему і не тільки щоб гуманітарного спрямування міністерство цим займалося, але і Міністерство економіки, було правильно сказано про Міністерство екології, щоб ми бачили, дійсно, хто ми є, за що ми воюємо і тоді не буде питань, що ми відстоюємо і боронимо. Бо, на жаль, вже більше 14 років в нас є війна і досі стикаємося з питаннями, так що це, за що це і чому це на нас впало.

Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Володимире.

Колеги, в нас онлайн з'явився представник Міністерства оборони Юрій Єленіч. Я, якщо ви не заперечуєте, ми ще кілька хвилин довше попрацюємо, надамо слово, бо функція і роль Міністерства оборони надзвичайно важлива, від них прийшли пропозиції. Тому, пане Юрію, на них, можливо, не треба детально зупинятися. Але, будь ласка, вам слово по тематиці вдосконалення законодавства по ідентичності.

ЄЛЕНІЧ Ю.П. Да, Василь Іванович. Доброго дня. Вибачте, що фізично не був присутній зараз на вашому засіданні, не міг, бо представляли сьогодні міністра, мав бути тут на місці.

Да, як було сказано, ми відпрацювали пропозиції. Є в нас пропозиція, ми стикаємося з проблематикою ототожнення національно-патріотичного виховання і військово-патріотичного виховання і хотіли би, так як ми більше за військово-патріотичне виховання відповідальні, хотіли би це уточнити більше формулювання на законодавчому рівні. Також надати визначення оборонним компетентностям, що це таке, ввести це в законодавство, і також посилити нашу роль міністерства як органу, який більше... щоб більш тісніше

координуватися з Міністерством освіти і Міністерством молоді та спорту в реалізації зазначеної політики ідентичності в частині військово-патріотичного виховання.

Я хотів би в першу чергу відзначити, що закон дуже якісно написаний, нам дуже подобається працювати з ним, він дав нам велику ціннісну рамку. І нам вже є з чим працювати, ми вже прямо дуже багато чого працюємо. Я так само розвиваю систему національного спротиву і ми багато чого перегукуємося з тим Законом про ідентичність.

Також хотів би відзначити, що ми як Міністерство оборони України постійно аналізуємо нашого ворога і його систему військового-патріотичного виховання. Я скажу, там серйозні кошти на неї виділяються. Ми провели ціле аналітичне дослідження, у нас є результати. Ми хотіли би вам, Василь Іванович, і представникам, визначеним у вузькому колі, представити ці результати. І відповідно, якщо далі буде необхідність, якимось поширити, можливо, якщо буде прийнято таке рішення. Загалом хочу подякувати вам за роботу. Готові долучитися до процесів щодо уточнення цього Закону про засади, про ідентичність.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Юрію. Обов'язково треба знайти можливість, щоб ви поділились цією інформацією, бо, наскільки нам відомо, там у сотні разів відрізняється в сторону збільшення фінансування ворога і поганих практик мілітаризації українських дітей, молоді. І справді вони не шкодують ресурсу на те, щоб... я навіть не хочу використовувати термін виховувати, а просто зомбувати молодь проти України. Тому це дуже важлива інформація. Домовимося з вами, в який спосіб це може бути презентовано. Дякую за ваші пропозиції. Вони будуть опрацьовані, спрямовані в тому числі і Міністерству молоді і спорту, і враховані в рекомендаціях. Будемо з вами на зв'язку.

Будь ласка, слово В'ячеславу Таращенку, це начальник групи швидкого реагування «Дельта» ДСНС України, майор служби цивільного захисту і паралельно волонтер Всеукраїнського дитячого громадського руху «Школа безпеки», будь ласка.

ТАРАЩЕНКО В. Дякую, пане Василю.

Добрий день, шановні присутні. Вітаю всіх тих, хто з нами по відеозв'язку. Надзвичайно приємно зараз знаходитися тут серед вас, особливо після сьогоднішньої ще однієї важкої ночі як для України, так і для столиці. Мав працювати зараз з моїми колегами в Солом'янському районі, де вже знайшли більше 15 загиблих, але виявив бажання тут перед вами тримати слово.

Мене завжди вчили, що найголовніше в житті – це сім'я і що в сім'ї треба стояти один за одного, підтримувати, піклуватися, навчати тих... бо... ті, хто народились раніше, вони мають більше досвіду, більше якихось знань і більше навичок. Так само і в громадянській ідентичності, як на мене. Якщо зважити на те, що наша країна – це велика родина, то нам всім, тим, хто народився раніше за інших, хто знає більше, потрібно піклуватися про тих, хто менший, бо саме вони нестимуть якісь знання, традиції в майбутнє нашої країни.

Ще за шкільних років я приймав участь в змаганнях та таборах Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки» і дружин юних пожежних. Це саме те місце, де і почалося становлення мене як рятувальника, місце, де навчали дітей, як діяти в надзвичайних ситуаціях, як надавати домедичну допомогу. І коли я вступив в Національний університет цивільного захисту України в місті Харкові, то викладачі дуже дивувалися моїм знанням насправді.

Приємно, звичайно, бачити, що після лютого 2022 року наша країна, наші громадяни стали єдиною сім'єю. Хотілося б, надзвичайно хотілося б, аби не такою ціною, але як є. Стараємося прискорити нашу перемогу.

Зі свого боку скажу, що, перебуваючи волонтером в одній з громадських організацій, Всеукраїнському громадському дитячому русі «Школа безпеки», надзвичайно приємно бачити, що мої знання, мій досвід як рятувальника передається дітям. І бачу, як молоді покоління вже його передають наступникам, школярам, однокласникам і ці знання йдуть в молодь. На мій погляд, цей закон є ключовим у впровадженні шляхів вдосконалення громадянської ідентичності, але є і те, що треба розвивати ще більше. Відповідальність через дію. Мені як рятувальнику хочеться дбати, бачити, перепрошую, і знати, що діти України знають, як діяти в надзвичайних ситуаціях, знають як надавати домедичну допомогу, знають, як поводитися з вибухонебезпечними предметами. Бо після нашої перемоги буде велика кількість вибухонебезпечних предметів на деокупованих територіях, і це потрібно передавати дітям і молодому поколінню.

Розвиток молодіжних проєктів, досвід Школи безпеки, дружин юних пожежних, Джури показують, що патріотичне виховання та цивільний захист мають викладатися молоді ще зі шкільних років. Єдність, мова, культура та посилення українських традицій, бо як наголошували всі ті, хто тримав слово переді мною, нам треба якомога швидше відійти від всього російського, розвивати своє, треба передавати досвід і традиції дітям та новим поколінням, поки ще є час і поки ще є ті, хто пам'ятає ці традиції.

Дякую за увагу. Слава Україні!

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям слава! Дякую вам за службу і за те, що допомагаєте рятувати наших людей у ці непрості часи. Будь ласка, ви хотіли відреагувати?

_____. Пане Василю, шановна громадо, я хотіла би, скориставшись можливістю, спростувати деякі маніпуляції, які я почула від окремих виступаючих. Йдеться про велику частку російськомовних у війську.

Давайте дивитися на останні дослідження соціологічні Центру Разумкова. 5-6 відсотків в Україні вважають російську мову своєю рідною мовою на сьогоднішній день. Через те військо – це відображення суспільства і ми як контролююча установа за останній рік, про це я можу сказати, покладаючись на конкретні факти, лише декілька заяв від представників, від військовослужбовців. Те, що інколи самі військовослужбовці виступають через соціальні мережі і збурюють таку громадськість, це поодинокі випадки. Через те не треба маніпулювати, перебільшувати і, користуючись цією поважною трибуною, вкидати в наше суспільство ось такі думки, які інспіровані, ясна річ, ззовні нашої країни. Це йдеться і про мову національних меншин (спільнот).

У нас є представник, який може підтвердити, що і наші моніторинги зокрема і в Закарпатті, в Чернівецькій області теж засвідчують те, що ніякого, скажімо, такого тиску на наших співгромадян, які належать до інших спільнот, скажімо, немає. Більшою мірою ми маємо надати їм можливість, щоб вони вивчали державну мову, яка є консолідуючим таким моментом.

Знову ж таки, звертаючись до Віктора Котигоренка, це пан, який представляє наукову інституцію, і, звісно, до таких людей ми завжди більше покладемося як на авторитети. У своєму виступі буквально підважив і Конституцію України, і хартію, європейську хартію, яка... цьогоріч була нова версія, новий варіант підписаний, де російська мова, вона не є мовою zagrożеною. І, так би мовити, Закон про національні меншини (спільноти), де 10 стаття забезпечує підтримку мов усіх національних меншин (спільнот), окрім мови держави країни-агресора, а саме російська мова Верховною Радою, вона була проголошена мовою країни-агресора. Через те я би дуже просила не використовувати таку поважну трибуну для своїх особистих думок, оціночних суджень, а покладатися лише на чинне законодавство і на соціологічне опитування.

Дуже дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

КОТИГОРЕНКО В.О. Дозвольте? Маю право на репліку, моє прізвище назвали. Пункт перший. Я не говорю особисті переконання, мої твердження базуються на знанні.

Перше. Для того, щоб внести зміни до Конституції, де держава Україна гарантує, точніше сприяє розвитку російської мови, нам треба провести всеукраїнський референдум, крапка. Читайте Конституцію України, порядок внесення змін до Конституції.

Друге. Рідна мова серед громадян України всю історію, починаючи з 2001 року, бо тільки переписи населення можуть давати достовірну інформацію. Так-от, в цю історію не тільки в 91-му, а у 89-му, в 71-му більшість жителів України називали рідною українську мову, а спілкувалася більшість, це теж соціологія, не я її придумав, читайте документи, читайте соціологічні дослідження, більшість спілкувалась російською або двома, обома мовами.

І третє...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Вікторе. Репліка хвилину, у нас в парламенті хвилина пройшла. Дякуємо.

Будь ласка, крайній виступ у нас буде Юрія Юзича, це одночасно і Пласт, і член наглядової ради НУМО. Будь ласка, пане Юрію, вам слово.

ЮЗИЧ Ю.П. Всім вітання. Велика подяка Василю Мокану, який збирає на цьому майданчику різні сторони для того, щоб ми могли обговорити закони. І велика подяка міністерству і пану Матвію, і пані Уляні, які працюють над реалізацією закону. В мене є кілька тез.

Теза перша, що потрібно зробити лінування як мінімум Закону про націдентичність і Закону про молодіжну політику, де поставити в мету молодіжної політики в тому числі формування української національної та

громадянської ідентичності. Бо зараз ці політики паралельні, розведені і молодіжна політика таке враження, що готує певних активістів, але вони, грубо кажучи, можуть бути без ідентичності. Там є в завданнях і молодіжних центрів, і нижче про нацпатріотичне виховання, але вже є політика формування ідентичності і це має бути в меті сформульовано, молодіжна політика має бути важливим імплементатором ідентичності, бо ідентичність це не тільки про молодь, а молодіжна політика це може робити.

Друге - це про наративи. На жаль, терміни «військово-патріотичне виховання» і «національно-патріотичне виховання», вони не наші. Тобто, грубо кажучи, люди, які беруться за реалізацію на місцях, вони уявляють, це так як було при радянській владі і вони приблизно за тими термінами розуміють: коровай і борщ, хто що вважає, і вони так і реалізують. Якщо ми будемо самотужку українську політику, дуже важливо будувати її назовництво відповідне, тому... і розбудовувати інструментарій, бо ми ніколи не відклеємося від цього інструментарію, де людина ресурс, а не цінність, до тих пір, поки ми не змінимо не лише інструменти, але і назовництво.

Тому моя пропозиція, я думаю, що ми і листа зробимо, і пропозицію, очевидно, подамо, що нам потрібно трансформувати військово-патріотичне виховання у оборонну свідомість, яка вже присутня в законі як згадування, але щоб весь цей напрям мав би так називатися і відповідно інструменталізуватися. А національно-патріотичне виховання мало би трансформуватися у громадянську стійкість, і таким чином ми би відклеїлись від цього московського совка.

І остання теза. Це абсолютно підтримую всі тези сказані народним депутатом Петруняком, це дуже правильно. Думаю, що ми, можливо, з ним ще окремо зустрінемося, тобто дуже відгукується те, що він говорив і про те, що важливо не тільки там мета і завдання, але важливо інструментарій, як має досягатися політика. На жаль, по інструментарію було дуже мало розмов, з Дніпра були тези абсолютно хороші, треба їх підтримувати і треба думати не лише над цінностями, але треба думати над тим, як досягати результату, щоб це

не тільки заходами, а як вплив закону відбивається реально в зміні ідентичності.

Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Юрію, за вашу також активну позицію і роботу.

Колеги, я пропоную на цьому фіналізуватися. Дуже вам вдячний за ці 2 з половиною години роботи. Це була важлива дискусія. Справді, дійсно, є багато дискусійних питань, але ми для того і збираємося, щоб це робити. Будемо вдячні за ваші пропозиції. От реально все, що вважаєте за необхідне і актуальне, ви можете спрямовувати на адресу комітету. В нас буде 2 тижні на опрацювання і доопрацювання проєкту рекомендацій. Далі ми їх затвердимо рішенням комітету, спрямуємо у Кабмін, а сам проєкт закону буде якраз... ці зміни напрацьовуватись на основі того, що ви нам пришлете. Ми їх систематизуємо і відішлемо в Міністерство молоді і спорту. Будемо спільно працювати із залученням інститутів громадянського суспільства.

Всім дякую за роботу. Слава Україні!